

Augstskolu studentu attieksmes pret studijām teorētiskās analīzes aspekti

Valery Kunitsky, Riga Technical University

Kopsavilkums. Autors analizē augstskolu studentu attieksmes pret studijām aktuālās problēmas un tendences. Darba uzmanības centrā ir dialektiska saikne starp augstskolu mācību vidi kā studentu darbības ietekmējošo faktoru un to attieksmi pret studijām. Autors apskata minētās saiknes pedagoģiskos rezultātus personības veidošanās procesā dažādās sfērās: audzināšanā, izglītībā, attīstībā, mācīšanās. Raksta nobeigumā autors formulē dažus secinājumus, kā arī piedāvā praktiskas rekomendācijas augstskolu mācību vides pilnveidošanai un studentu attieksmes pret studijām uzlabošanai.

Atslēgas vārdi: attieksme, pozīcija, mācību vide, apmierinātība, studijas.

RTU Humanitārā institūta pasniedzēju grupas spēkiem 2007. gadā tika veikta studentu aptauja divās nozīmīgās LR augstskolās: Rīgas Tehniskajā universitātē (RTU) un Baltijas Starptautiskajā akadēmijā (BSA). Pētījuma mērķis – analizēt studentu attieksmi pret studijām augstskolu mācību vidē. Kopumā tika aptaujāti 492 studenti. Pētījuma rezultātu daļa tika atspoguļota raksta autora maģistra darbā „Studentu attieksmes pret studijām veidošanās augstskolu mācību vidē”. Šajā rakstā autors analizē dažus pētāmās problēmas teorētiskos nosacījumus un aspektus.

Pētījuma uzmanības centrā ir nepārtraukta dialektiska, tieša un atgriezeniska saikne starp augstskolu mācību vidi kā studentu darbības ietekmējošo faktoru (nosacījumu) un to attieksmi pret studijām.

Jēdzienu „attieksme” raksturo kā cilvēku saskarsmes raksturu, izturēšanās veidu (pret ko), cilvēka rīcības, uzvedības aktīvu saistību, iekšēju sakarību ar apkārtējām lielām. Cilvēka attieksmes raksturu nosaka viņa (subjektīvā) vērtīborientācija, no kuras viņš atvasina savas uzvedības normas. Tātad, attieksme ir cilvēku darbības priekšnosacījums. Darbībai vienmēr ir pastarpināts raksturs. Līdzekļu lomu izpilda materiālie priekšmeti, iekārtas, zīmes, simboli, citi vides elementi, kā arī saskarsme ar citiem cilvēkiem. Realizējot jebkuru darbības aktu, cilvēki vienlaicīgi īsteno tajā noteiktu **attieksmi**, dažreiz pat nedomājot par to.

Pozīcija – uz pārliecību balstīta attieksme, nostāja. Jēdziena saturiskā analīze ļauj secināt, ka tieši personības pozīcija kā attieksmes izteikts, noturīgs, ilglaicīgs veids lielā mērā nosaka cilvēku darbību un darbības rezultātus. Cilvēku darbība vienmēr ir mērķtiecīga, pakļaujas apzināti plānotam rezultātam, kura sasniegšanai tā kalpo. Mērķis kontrolē un koriģē darbību. Darbība ir nevis reakciju kopums, bet rīcības aktu sistēma, kuras attīstību nosaka pamudinošs motīvs.

Darbībai vienmēr ir arī produktīvs raksturs, tās rezultāti ir ārējās vides pārveidošana, kā arī izmaiņas pašā cilvēkā, viņa

spējās, zināšanās, interesēs.

Var secināt, ka saikne: attieksme (pozīcija, nostāja) → mērķis → motīvs → darbība → darbības rezultāti un produkti (vienkāršots modelis) ir minētās atgriezeniskās saiknes starp studentu mācību vides uztveri un attieksmi pret studijām pamatā.

Personības pozīcija ir sintētisks, kompleksa rakstura jēdziens, kurš skar indivīda visas dzīves darbības sfēras, sākot no jūtam un emocijām, turpinot ar vajadzībām, interesēm, motīviem, un beidzot ar personības aktivitātēm praktiskā un izziņas darbībā, kā arī ar darbības rezultātiem un produktiem audzināšanā un izglītībā.

Kā jau bija atzīmēts pētījuma problēmas situācijas analīzē, liela nozīme ir arī studenta adaptācijai augstskolas mācību vidē. Ātra, veiksmīga adaptācija veido labvēlīgu mācību vides uztveri un rezultātā pozitīvu attieksmi pret studijām, kas, savukārt, nodrošina studentu kvalitatīvu darbību.

Adaptācija – pielāgošanās (arī pielāgošana) jaunai situācijai, prasībām, noteiktiem apstākļiem, kas nepārtraukti mainās; ar negatīvo, nelabvēlīgo faktoru pārvarēšanu saistīta piemērošanās videi. Adaptācijas sekmē organisma darbības uzturēšanu. Adaptācijas procesa rezultāts ir personības dinamiska līdzsvara stāvoklis, kas savukārt sekmē personības attīstību un pielāgošanos nestandarta situācijās, atbrīvo personību no nebrīvas uzvedības sajūtas. Speciālisti atzīmē, ka adaptāciju nevar uzskatīt kā tikai apmierinātību, pielāgošanos apstākļiem. Tas ir plašāks jēdziens, jo ietver plašu sociāli psiholoģisko faktoru kopumu ar vairākām mainīgām funkcijām: personības vajadzības, to apmierināšanas iespējas un paņēmienus; vides sociālās normas, vērtību orientācijas un citas sociālās realitātes.

Pavlova atklātā psihofizioloģiskā fenomena – dinamiskā stereotipa strauja sabrukšana var novest pie studentu psihiskā stāvokļa stresa situāciju problēmām.

Tāpēc adaptācijas periods, kad notiek iepriekšējo stereotipu laušana, dažreiz rada negatīvu augstskolas mācību vides uztveri un vērtējumu, zemas sekmes un grūtības saskarsmē. Pētnieki izdala sekojošas adaptācijas perioda grūtības: sajūta par profesijas nejaušu izvēli; pārdzīvojumi, kas saistīti ar aiziešanu no skolas draudzīgā kolektīva; nespēja psiholoģiski regulēt savu rīcību un darbību pasniedzēju ikdienas kontroles trūkuma apstākļos; jauna darba un atpūtas režīma meklējumi; pastāvīgā darba iemaņu un prasmju trūkums.

Skaidrs, ka dažādu studentu reakcijas adaptācijas laikā stipri atšķiras, jo process ir saistīts ar personības augstākās nervu darbības sistēmas raksturojumiem. Bet speciālistu skatījumā sociāliem faktoriem, it īpaši labvēlīgai, pozitīvai fiziskai un psiholoģiskai augstskolas mācību videi (mūsu tēmas

kontekstā) ir noteicošā loma.

Studentu sociālo adaptāciju augstskolā pieņemts iedalīt:

- profesionālā, kas nozīmē indivīda pielāgošanos mācību procesa apstākļiem, saturam, raksturam, organizācijai, kā arī patstāvības iemaņu attīstība mācību un zinātniska darbā;
- sociāli psiholoģiskā, kuru raksturo personības iekļaušanās formālās un neformālās grupās, individuālā uzvedības stila izveide un veiksmīga izmantošana.

Svarīgs dezadaptācijas sindroma pārvarēšanas priekšnosacījums ir arī katra studenta personīgo īpatnību pazīšana.

Problēmas pētnieki izdala arī trīs studentu adaptācijas līmeņus;

- formāla adaptācija, kas skar studentu izziņas-informatīvo pielāgošanās augstskolas struktūrai, jaunajai videi, tās prasībām;
- sabiedriskā adaptācija, kas nozīmē studentu integrāciju (apvienošanos) grupās dažādos augstskolas formālās un neformālās hierarhijas līmeņos;
- didaktiskā adaptācija, kas skar studentu jauno mācību formu un metožu apguvi augstskolā.

Arbilstoši psihes regulatīvās funkcijas darbības pētījumu datiem, studentu adaptācija vairumā gadījumu beidzas otrā semestra beigās vai trešā mācību semestra sākumā, kad jau ir izveidojusies noturīga, nosacīti stabila attieksme (pozīcija, nostāja) pret augstskolas mācību vidi, students aktīvi mijiedarbojas ar to un tās ietvaros un rezultāta veido sintētisko attieksme pret studijām.

Lai izpētītu studentu mācību vides uztveri un vērtējumu, kas ir viņu attieksmes (pozīcijas) veidošanās priekšnosacījums pret studijām, vienlaicīgi tiks pētīts un analizēts arī viņu apmierinātības līmenis.

Tāpēc pētījuma anketā apzināti bija ietverta jautājumu sērija nolūkā noskaidrot studentu apmierinātības pakāpi ar mācību vides kvalitāti savās augstskolās kopumā, kā arī ar dažādiem to aspektiem. Pētījuma praktiskais mērķis – darbinieka apmierinātības ar darbu galveno hipotēžu pārbaude un analīze, ņemot par pamatu mūsu pētījuma objektu, priekšmetu un problēmu (darbinieks – students; darbs - studijas augstskolā; darba apstākļi – mācību vide).

Apmierinātība ar darbu (darba apstākļiem) – darbinieka jūtu un emociju kopums darba procesā un tā rezultātu vērtēšanā. Pētāmais fenomens ir emocionāla nostādne, pozitīvas vai negatīvas sajūtas attiecībā pret kaut ko. Bet ir nopietna atšķirība starp indivīda apmierinātības sajūtu, kas saistīta ar darba uzdevuma izpildi, un viņa nostādnes citiem elementiem. Viens un tas pats indivīds var izteikt objektīvu slēdzienu, citā gadījumā viņš var izteikt uzvedības nodomu. Tāpēc nostādņu pamatu veido indivīdu domas, jūtas un uzvedības nodomi.

Speciālisti atzīmē, kā apmierinātības izpētē ir noteiktas grūtības, jo aptauju rezultāti balstās uz darbinieku pašatskaitēm, subjektīviem viedokļiem un vērtējumiem, kurus dažreiz diez vai ir iespējams pārbaudīt un pierādīt.

Stabilam priekšstatam par apmierinātību ar darbu ir daudz komponentu (faceted), kas balstās uz pieņēmuma, ka darbinieku apmierinātība ar darba situācijas dažādiem aspektiem var mainīties neatkarīgi, un to vajag vērtēt katrā

aspektā atšķirīgi. Biežāk zinātniskajos izdevumos un darbos analīzei pakļauj šādus darba aspektus – darba slodzi, apstākļi, drošība, statuss un prestižs, attiecības ar kolēģiem, organizācijas vispārējā politika, rezultātu vērtēšanas sistēma, attiecības starp vadītājiem un pakļautiem, atbildība un autonomija, zināšanu un iemaņu izmantošanas iespējas, attīstības perspektīvas. Vēlreiz atzīmēsim, ka vairums minēto pozīciju, pamatojoties uz mūsu pētījuma mērķiem un uzdevumiem, ir atspoguļotas anketas jautājumos. Jautājumu formulējumi bija sastādīti, izmantojot psiholoģijas populārāko organizāciju metodiku. Runa ir par Job Descriptive Index (Smith, Kendall, Hulin, 1969) un Index of Organizational Reactions (Smith, 1977).

JDI (darba aprakstoša indekss) – piecu komponentu skala, kas ietver sevī apmierinātības vai neapmierinātības līmeņa vērtēšanu sekojošās pozīcijās: darbs kā tāds, apstākļi, attiecības ar vadību, ar kolēģiem, attīstības iespējas. Speciālisti īpaši atzīmē metodiskas izmantošanas plašās iespējas, pētot dažādas sociālās grupas un specialitātes.

IOR (reakciju indekss uz organizāciju) – instruments, kas ļauj iegūt precīzāku kvantitatīvu vērtēšanu. Aptauja ir par personīgām reakcijām uz astoņiem darba aspektiem – pieci ir paņemti no JDI (darbs ir sadalīts divos aspektos – tips un kvantitāte), un vēl ir pielikti klāt – darba materiālie apstākļi un paša organizācija.

Problēmas pētnieki norāda uz galvenajiem faktoriem, kas nosaka apmierinātības līmeni:

- personības raksturojumi. Galvenais pieņēmums – cilvēkiem piemīt noturīgas iezīmes, kas nosaka apmierinātību ar darbu, neatkarīgi no faktiskas darba situācijas. Dažreiz cilvēkiem patīk visas situācijas savā darbā, dažiem nepatīk neviena. Psihologi šo parādību raksturo kā „pozitīvo afektivitāti”, bet orientāciju uz negatīvam reakcijām, savukārt, kā „negatīvo afektivitāti”. Tādas personības īpašības ir iedzimto psihisko un fizioloģisko iezīmju mijiedarbības rezultāts ar indivīda dzīves pieredzi. Personības raksturā esošā pozīcija ne vienmēr nosaka uzvedību, vairums cilvēku bieži rīkojas situatīvi, atkarīgi no situācijas. Ir daudz eksperimentālu pierādījumu pozitīvai korelācijai starp pozitīvas afektivitātes vērtējumiem un apmierinātību ar darbu;

- indivīda personiskās laimes sajūtas kopējais līmenis. Šis faktors ir iepriekšējā faktora darbības loģisks turpinājums. Atbildot uz jautājumu, vai ir pozitīva korelācija starp apmierinātību ar darbu un kopējo apmierinātību ar savu dzīvi, ir dažādas pretrunīgas pieejas. Pirmā – cilvēki, kuriem neizdevās realizēt sevi darbā, mēģināja kompensēt sevi citās dzīves sfērās, iegūt tajās maksimālo baudu („kompensatorā” teorija). **Generalizācijas** teorija (spillover) balstās uz pieņēmuma, ka notiek apmierinātības vai neapmierinātības pārnēsums no darba sfēras uz citām. Vēlāk izstrādāja arī **segmentācijas** teoriju, kas vispār noraida kādu saikni starp apmierinātību ar dzīvi un ar darbu. Atrast un pierādīt šo saikni ir grūti tāpēc, ka cilvēki, pirmkārt, ļoti atšķiras pēc darba lomas nozīmīguma vērtēšanas savā dzīvē un, otrkārt, pēc dabiskās orientācijas uz darba lomas pozitīvo uztveri, kas izpaužas arī visos pārējos dzīves aspektos. Pēdējie pētījumi liecina, ka hipotēzes abu pamatfaktoru saikne ir abpusēja,

katrs nepārtraukti ietekmē citu;

- darba izpildes kvalitāte un rezultāti. Hipotēze „apmierināts darbinieks – ir labs darbinieks” jau sen atrodas psihologu uzmanības centrā. Kā parāda daudzi pētījumu rezultāti - seku likumsakarības starp abiem faktoriem tomēr nav. Pēdējie eksperimenti norāda uz to, ka saikni starp darba izpildes rezultātiem un apmierinātību ietekmē vēl daži citi situatīvie lielumi, piemēram, atalgojuma apjoms un raksturs;
- personības vecums. Viena no stabilām korelācijām ir pozitīva saikne starp vecumu un apmierinātību ar darbu (ar vecuma palielināšanos notiek apmierinātības līmeņa paaugstinājums). Īpaši interesanta un svarīga problēmas nianse ir fakts, ka vecumā 20-30 gadi (lielā mērā sakrīt ar mūsu pētījuma objekta raksturojumiem) ir konstatēta viszemākā apmierinātības pakāpe. Studenta vecumā (pētījuma objekta – 18-20 gadi) situācija ir ne pārāk dramatiska, jo minimums ir fiksēts vecumposmā 26-30 gadi – „realitātes šoka” profesionālas karjeras stadijā, kad ir vērojama maksimāla distance starp ideāliem un realitāti darba vietā. Bet neskaitot šo posmu, minimālie apmierinātības rādītāji ar savu organizāciju (augstskolu) un īpaši ar savu darbu ir konstatēti tieši vecumposmā 18-25 gadi;
- personības dzimums. Daži pētnieki norāda uz sieviešu augstāku apmierinātību salīdzinājumā ar vīriešiem (attiecīgā pozīcija anketas „pasīte” arī ir ietverta). Bet precīzu reprezentatīvu pierādījumu izvirzītai hipotēzei tomēr nav, jo darba apmierinātības avoti abu dzimumu pārstāvjiem tomēr ir darba apstākļi un rezultāti, kurus vērtē kā apbalvojumus.

Kopumā visiem problēmām pētījumiem ir viens un tas pats mērķis – saiknes starp apmierinātību ar darbu un darbības efektivitāti noskaidrošana. Beitmans un Orgens (Bateman, Organ, 1983) mēģina pierādīt, ka apmierinātība pārsvarā nosaka nevis darbības produktivitāti tradicionālā nozīmē, bet **pilsonisku uzvedību** (off-task behavior), kas nav tieši saistīta ar darba uzdevuma izpildi. Studentu darbībā tāda pilsoniskā (prosociālā, spontānā, ārpuslomu) uzvedība izpaužas plašās sabiedriskās aktivitātēs, zinātniskajā darbā.

Pēc attieksmes pret studijām speciālisti izdala sekojošas studentu kategorijas:

- pirmā – studenti, kas vērtē savu mācību darbību kā svarīgu, nepieciešamu priekšnosacījumu izvēlētas profesijas apguvē, aktīvi meklē patstāvīgas darbības formas, mācību darba racionalizācijas metodes;
- otrā – šauras profesionālās ievirzes studenti, kas pievērš lielāko uzmanību priekšmetiem, kas viņu skatījumā cieši saistīti ar turpmāko darbu un karjeru. Labi mācās iemīļotas disciplīnās, lasa papildus speciālo literatūru, pārējie studiju programmas priekšmeti viņus ne pārāk interesē;
- trešā – studenti, kas grib iegūt zināšanu un informācijas nepieciešamo minimumu bez īpašām pūlēm un centieniem iedziļināties studiju priekšmetu būtībā, minimāliem spēkiem dabūt pozitīvas atzīmes, pagaidām nedomājot nopietni par profesionālo nākotni;
- ceturtā – studenti, kas pievērš lielāko uzmanību un labi mācās tikai priekšmetos, kuri viņiem patīk. Bieži nesistemātiski apmeklē nodarbības, profesionālās karjeras perspektīvas vēl nav nopietni apdomātas un noformulētas;

- piektā – studenti „sliņķi”. Nejauši kopā ar skolas draugiem vai pēc vecāku norādījumiem iestājas augstskolā.

Pēc studentu darbības un uzvedības izziņas un mācīšanās sfērā izdala:

- studenti ar orientāciju uz biznesu - „uzņēmēji”. Augstākās izglītības iegūšana viņiem ir līdzeklis veiksmīgai karjerai biznesā. Viņi ir vairāk pārliecināti specialitātes izvēles pareizībā, labāk zina savas profesijas specifiku, bet tajā pašā laikā kritiskāk ir noskaņoti pret savas augstskolas trūkumiem. Pēc pašvērtējumu rezultātiem viņiem vairāk salīdzinājumā ar citām studentu grupām ir attīstītas tādas personiskās īpašības kā patstāvība, individuālisms, fleksibilitāte;
- studenti, kas pēc diploma iegūšanas grib dzīvot un strādāt ārzemēs - „emigranti”. Augstāka izglītība viņiem ir vajadzīga svešvalodu apgūšanai, tādu zināšanu ieguvei, kas dod viņiem iespēju brīvi strādāt citās valstīs. Bieži viņi ir pārliecināti par augstskolas un specialitātes izvēles pareizību, tādus studentus arī pēc pašvērtējuma raksturo rīcības elastīgums, optimisms, pašpārliecinātība, individuālisms;
- studenti, kas orientējas uz izglītību kā iespējamo profesiju - „tradicionālisti”. Viņi vairāk vērtē izglītību kā dzīves pamatvērtību, personības pašrealizēšanas sfēru, bieži grib turpināt studiju maģistrantūrā un doktorantūrā, veikt zinātniskus pētījumus. Tādi studenti bieži konformistiski uztver augstskolas mācību vidi, vairāk paļaujas uz centību un profesionālismu nekā uz asu reakciju un uzvedības elastīgumu;
- studenti, kurus var nosaukt par „nenoteiktiem”. Pašnoteikšanās, dzīves ceļa izvēle, profesionālā identifikācija – viņiem viss vēl ir priekšā. Personīgās sadzīves problēmas spēlē vadošo lomu tādu „nejaušu” studentu dzīvesdarbībā.

Var secināt:

- personības attieksme (pozīcija) ir sintētisks, kompleksa rakstura jēdziens, kas skar visas indivīda dzīves sfēras;
- studentu pozitīva attieksme pret studijām ir priekšnosacījums aktīvai darbībai izglītošanas un audzināšanas sfērās;
- studentu mācību vides uztvere, vērtēšana, kā arī spēja adaptēties tajā lielā mērā veido viņu attieksmi pret studijām;
- pēc attieksmes pret studijām iespējams izdalīt vairākus studentu tipus.

LITERATŪRAS SARAKSTS

1. **Oldroyd, D., Elsner, D., Poster, C.** *Education Management Today. A Concise Dictionary and Guide*. London: NIILA, 1996. 862 p.
2. **Geidžs, N., Berliners, D.** *Pedagoģiskā psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998. 662 lpp.
3. *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Skujiņa, Valentīna (autoru kol.vad.). Rīga: Zvaigzne ABC, 2000. 248 lpp.
4. **Students, I.A.** *Vispārīgā pedagoģija. I. daļa*. Rīga: Raka, 1998. 330 lpp.
5. **Джуэлл, Л.** *Индустриально – организационная психология*. СПб: Питер, 2001. 709 с.
6. **Лютенс, Ф.** *Организационное поведение*. М: Инфра – М, 1999. 691 с.
7. *Педагогика и психология высшей школы*. Буланова, В., Топоркова, М. (ред.). М: Феникс, 2006. 507 с.

Valery Kunitsky, Dr. phil. – The State University of Moscow – 1985; Mg. paed. – Latvian University – 2008. Assistant professor of Riga Technical University, Institute for Humanities, 16 Azenes str., Riga, LV-1048, Latvia; e-mail: valvik@inbox.lv

Valery Kunitsky. The Aspects of the Theoretical Analysis of the Attitude to the Studies Process of the Higher Educational Institutions' Students

The author analyses actual problems and tendencies of the attitude to the studies process of the higher educational institutions' students. At the centre of attention – the studies environment of the higher educational institutions as students' activity condition, dialectical correlations with the students' attitude to the studies. The author considers pedagogical results and products of this relationship in different spheres: training, development, studies, education. The article deals with the attitude of the students as synthetic, complex phenomenon forming. This process determines the different spheres of the personality's activities including the adaptation of the students to the studies environment. Proceeding from two main studies environment elements – physical and psychological, the article provides the analysis of the students' satisfaction level of the studies environment quality as students' positive attitude foundation. The author considers the main factors of students' satisfaction level of the studies environment quality – the main characteristics of personality; feeling of personality's happiness common level; the results and quality of job activity; sex and age of the personality. Proceeding from two main studies environment's elements in scientific literature – physical and psychological, the author analyses the main factors of the studies environment of higher educational institution. The author uses block-scheme of the professional studies process from six main blocks. The author uses the different classifications of the students according to the students' attitude to the studies and activity at the educational process. At final, the author made a list of conclusions as a base for the practical recommendations for the development of higher educational institutions' studies environment.

Валерий Куницкий. Некоторые аспекты теоретического анализа отношения студентов вузов к учёбе

Автор анализирует актуальные проблемы и тенденции формирования отношения студентов высших учебных заведений к учёбе. В центре внимания работы – диалектическая взаимосвязь между учебной средой вуза как условием деятельности студентов, и их отношением к учёбе. Автор рассматривает педагогические результаты этой взаимосвязи для становления личности студента в различных сферах: воспитания, образования, развития, учёбы. Автором рассматривается взаимосвязь формирования позиции студента как комплексного феномена, определяющего качество жизнедеятельности личности в различных сферах, с процессом адаптации студента к учебной среде вуза. Автор концентрирует внимание также на уровне удовлетворённости студентами качеством учебной среды вуза, её физическими и психологическими составляющими как необходимым условием формирования конструктивной позиции. Указывается на следующие факторы, обеспечивающие определённый уровень удовлетворённости – характеристики личности; общий уровень ощущения личностного счастья; качество и результаты трудовой деятельности; пол и возраст личности. Исходя из принятого в научной литературе деления на два взаимосвязанных структурных элемента – физическую и психическую среду, автор анализирует основные факторы учебной среды вуза. Автор использует также блок-схему профессионально-образовательного процесса из шести основных блоков. Автором рассматриваются некоторые классификации студентов по отношению к учёбе, а также активности и деятельности в учебном процессе. В заключении автор формулирует ряд выводов как основы для выработки практических рекомендаций в целях совершенствования учебной среды вузов.